

РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 20 ГОДИНИ

По случай 60-годишнината от създаването на катедра “Обща теория на икономиката” при Стопанска академия “Д. А. Ценов” на 4 и 5 ноември 2010 г. в гр. Свищов се проведе юбилейна научна конференция на тема “Пазарно развитие на българската икономика – две десетилетия след промяната”.

В научния форум бяха представени 69 доклада в следните направления:

- Макроикономически аспекти на трансформационните процеси в икономиката
- Предизвикателства пред пазарното развитие на икономиката на фирмено и отраслово равнище.

В научната работа взеха участие представители на Университета за национално и световно стопанство – София, Икономическия университет – Варна, Института за икономически изследвания при БАН, Великотърновския университет “Св. Св. Кирил и Методий”, Русенския университет “Ангел Кънчев”, Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”, Бургаския свободен университет, Аграрния университет - Пловдив, Висшето транспортно училище “Тодор Каблешков” – София, Химико-технологичния и металургичен университет – София и чуждестранни участници от Одеския държавен икономически университет, Финансовия университет при правителството на Руската федерация – Москва, Санкт-Петербургския държавен инженерно-икономически университет, Молдовската икономическа академия.

Почетни гости на конференцията бяха доц. д-р Величко Адамов – ректор на СА “Д. А. Ценов” – Свищов, проф. д-р Делчо Порязов, проф. д-р ик. н. Велчо Стоянов, проф. д-р ик. н. Здравко Ковачев, проф. д-р ик. н. Петко Петков, проф. Никола Чонов, проф. д-р ик. н. Ивона Якимова, проф. д-р Трайчо Спасов и проф. д-р ик. н. Михаил Зверяков – ректор на Одески държавен икономически университет.

Конференцията беше открита от ректора на СА “Д. А. Ценов” – Свищов, *доц. д-р Величко Адамов*. В своето приветствие той подчерта съществената роля на катедра “Обща теория на икономиката” за формирането на бъдещите икономисти, като отбеляза, че всички започват със стопанската азбука, преподавана в катедрата. В знак на признателност доц. Адамов награди с медал и почетен знак на Академията проф. д-р Любен Кирев - ръководител на катедра “Обща теория на икономиката”, който изнесе доклад за достойното място, което е заемала и заема катедрата в структурата на Академията на тема “Шестдесет години на възход и утвърждаване”. Този доклад постави началото на пленарното заседание и в него проф. Кирев подчерта значителния потенциал на кадровия състав, чийто богат професионален и научен опит се разглежда като предпоставка за по-нататъшното развитие и просперитет както на самата катедра, така и на факултета, и на Академията. Своя принос катедрата дава не само с обучението на студентите по

дисциплините “Микроикономика”, “Макроикономика” и “Икономически теории”, а и със създаването през 2006 г. на нова специалност “Приложна макроикономика”, в която обучение се осъществява основно от преподаватели от катедрата.

Приветствия към участниците поднесоха проф. д-р ик. н. Михаил Зверяков – ректор на Одески държавен икономически университет, проф. д-р Трайчо Спасов – ръководител катедра “Икономикс” към УНСС, проф. д-р ик. н. Ивона Якимова – ръководител катедра “Обща икономическа теория” към Икономически университет – Варна, доц. д-р Румяна Лилова – декан на факултет “Финанси” към СА “Д. А. Ценов”, доц. д-р Стефан Симеонов – ръководител катедра “Финанси и кредит” към СА “Д. А. Ценов” и доц. д-р Мария Славова-Ночева – ръководител катедра “Хуманитарни науки и чужди езици” към ВТУ “Тодор Каблешков”.

Пленарното заседание продължи с доклада на *проф. Михаил Зверяков “Теоретични проблеми на модернизацията на икономиката на Украйна”*. В него той разгледа проблема за модернизацията на съществуващата социално-икономическа система в Украйна като необходим, целенасочен процес, осигуряващ конкурентоспособност и дългосрочно развитие. Идеологическа основа на такава модернизация трябва да станат либерално-демократичните преобразувания, които са широко прокламирани в началото на реформата, а в действителност се оказват консервативни по своята природа. Според автора най-важният проблем пред трансформацията на националната икономика на принципа на либерализма се състои в това, че пазарният механизъм не провокира желаните промени в нейната структура. Оказва се, че либерализацията не стимулира конкуренцията, а се проявява обратната тенденция към засилване на монополизма и отваряне на икономиката. Проф. Зверяков акцентира върху игнорирането на историческия контекст, характерен за западния модел на развитие, при реализацията на либералните идеи в Украйна. От неговия доклад става ясно, че основният проблем на украинския модел е, че приватизацията на държавната собственост се осъществява на безценица, а няколко големи фирми стават основни играчи във всеки от ключовите отрасли на промишлеността - процес, който в постсъветската терминология е известен с термина “олигархичен капитализъм”. Той отбеляза също, че в украинската икономика механизмите на конкуренцията не работят ефективно, отсъстват стимули за ефективно използване на производствения потенциал, липсва прозрачност и спазване на правилата на икономическото поведение. В заключение ректорът на Одеския държавен икономически университет посочи, че такава система не е способна да преодолее изоставането на Украйна от развитите страни, да повиши благосъстоянието на гражданите и да осигури вътрешната стабилност. Необходима е икономическа и политико-културна модернизация, насочена към преодоляване на негативните тенденции в развитието на страната.

В своя пленарен доклад *проф. Велчо Стоянов* засегна въпроса за необходимостта от съчетаване на принципите на пазара, държавата и морала при функционирането на човешкото общество, тъй като в исторически план обществата са били организирани и управлявани върху три основни начала – религиозно (представявано от църквата), политическо (представявано от държавата) и икономическо, израз на което е пазарът (и парите). По интересен начин авторът представи в исторически план съотношението между тези три начала, като наблегна на връзката пазар-държава, респ. техните институции. Проф. Стоянов изтъкна, че за доброто функциониране на човешките общества е по-важно да има духовност и морал, тъй като в противен случай осланянето главно на неетичния, антихуманен и безпристрастен пазар ще доведе до зоологизиране на човека. В допълнение той отбеляза, че в духа на неолибералните идеи социалната и икономическата функция на държавата се изместват от частната инициатива, а това може да доведе до варваризация на обществото, ако не са ясни целите и границите на приватизацията в социалната и икономическата сфера. Наблюдава се редуциране, реструктуриране и децентрализиране на функциите на държавата. Както тя, така и пазарът са продукт или феномен на културата, но те функционират на основата на коренно различни и взаимно допълващи се принципи. Въпреки това проф. Стоянов подчерта безспорното социално значение и достойнствата на пазара, който е велик социален механизъм, но за съжаление притежава и велики слабости, недостатъци и дори пороци. Поради тази причина според него е необходим общоприет и безспорен духовен и материален стандарт, без който животът би бил неопределен, по-манипулируем и по-несигурен. Обобщаващият извод на автора е в подкрепа на идеята за “средния път” като единствено възможен за постигане на желаната хармония, тъй като нито една “чиста” форма на общественно-икономическа система не е приемлива, реалистична и плодотворна, защото се оказва утопична и абсурдна.

Пленарният доклад на *проф. Любен Кирев* (СА “Д. А. Ценов”-Свищов) беше посветен на теориите на Адам Смит и Джон Мейнард Кейнс за регулирането на икономиката. Той започна своята теоретична обосновка с водещата роля на личния интерес в творчеството на А. Смит, който се определя като първосъздател на модела за “икономическия човек” (*homo economicus*). Свободната конкуренция е механизъмът, който осигурява преследването на този интерес, поради което Смит се обявява за свободно движение на факторите на производство, за свободен достъп до отделните отрасли и пазари, за свобода на излизането от тях и за свободна външна търговия. “Невидимата ръка” на пазара направлява себичния интерес в условията на “естествена свобода” и това прави възможно отделният индивид, преследвайки собствения си интерес, да съдейства за интереса на обществото по-ефикасно, отколкото възнамерява действително да съдейства за тази цел. Проф. Кирев подчерта, че А. Смит не изключва напълно ролята

на държавата от либералната си система. Интервенцията на държавата се изразява в осигуряване на сигурността и отбраната на страната, доброто правораздаване и създаването и поддържането на производствената и социалната инфраструктура. В допълнение той изтъкна, че тази намеса е несъществена и символична. Държавната намеса във възгледите на Дж. М. Кейнс според проф. Кирев е много по-отчетливо изразена. Тя е единственото реално средство за успешно функциониране на икономиката, за премахване на хроничното недостатъчно търсене и осигуряване на пълна заетост. Необходима е активна държавна намеса за стимулиране на съвкупното търсене чрез нарастване на текущите инвестиционни разходи. Авторът подчерта, че тази намеса в икономическия живот не отменя, не е алтернатива, а допълва пазарното регулиране, което е основа на всяка икономика. Като продължение на възгледите на проф. Велчо Стоянов беше заключението на проф. Кирев, че въпросът не е в алтернативата пазар или държава, а и пазар, и държава, която допълва и изправя пазарните дефекти.

В своя доклад доц. д-р Дянко Минчев (*Русенски университет "Ангел Кънчев"*) сподели вижданията си, че за да се реализира практическата функция на икономическата теория, е необходим нов хуманитарен и интердисциплинарен подход и нова обща теория, която да го реализира. Според него икономическата теория е допринесла много малко за подобряване параметрите на прехода поради две причини – същността на теорията и нежеланието на политиците да се вслушат в нейните съвети. Тези възгледи са провокирани от същността на прехода като стихийен процес, а като такъв за него е характерна висока турбулентност и хаотичност. Авторът посочи като причина за безпорядъка в прехода липсата на ясно обособен център, който да ръководи промяната, и добави, че няма определени правила, по които да се осъществява преходът, поради което не е приложим опитът на развитите пазарни икономики. Доц. Минчев разгледа пазарната икономика като параван за реализация на индивидуалния и групов егоизъм, а последният е основен двигател на промяната.

Интересен доклад представиха доц. д-р Андрей Захариев (*СА "Д. А. Ценов"-Свищов*) и докторант Александър Личев, чиято основна цел бе да обоснове и анализира активната роля на международните регулации в банковия сектор за поддържане и развитие на макроикономическата стабилност. Авторите посочиха, че глобалната финансова криза и поредицата от фалити на множество банки в САЩ и Европа изискват адекватна реакция от страна на банковия сектор и налагането на още по-консервативни правила и регулации. Тяхното проявление е необходимостта от ново капиталово споразумение, което да стимулира банките за надеждна и ефективна дейност и стабилна капиталова база – БАЗЕЛ III. В допълнение те представиха в хронологичен ред решенията в подкрепа на новата регулаторна рамка в банковия сектор.

Проблемът за патриотизма като заплаха за свободната пазарна икономика залегна в доклада на доц. д-р Иван Върбанов (*СА "Д. А. Ценов"-Свищов*). Според

него патриотизмът е абстрактно понятие без реално съдържание. Той е разгледан като причина за много от проблемите в обществото, но не и като тяхно решение. По-плодотворно би било да не виждаме себе си като членове на определени групи (нации), а като различни представители на човечеството. Авторът направи разграничение между свобода и демокрация, като посочи, че свободата не е по необходимост свързана с демокрацията. За да бъде едно общество свободно, е нужно границите на държавите да се отворят, миграционните процеси да не се контролират, а социалните и пазарните отношения да не се ограничават от политиката.

Проф. Снежана Найденова (СА "Д. А. Ценов"-Свищов) обогати възгледите, представени в доклада на проф. Велчо Стоянов за необходимостта от връзка между индивидуализма и колективизма, т.нар. среден път на компромис между пазара и институционалната намеса. Това според нея е най-подходящият модел, който ще определи правилния ход на историята. Проф. Найденова отбеляза, че изграждането на мост между тези две оси е възможно чрез религията (вярата), която споява взаимодействието между частната инициатива и намесата на обществената сила. Публично-частното партньорство беше разгледано като нова собственост, благодарение на която ще се решават много от появилите се противоречия в обществото. Проф. Найденова изтъкна значението на образованието, информираността и разума за решаване на проблемите, пред които е изправена страната ни. Тя разгледа също и въпроса за секуларизацията – разделението между религията и обществото, което лишава последното от личен и колективен морал.

В доклада си на тема *"Престъпленията при финансовия лизинг - поредното предизвикателство пред българския икономически преход"* д-р Григор Вълков (Адвокатска колегия – София) и Боряна Любомирова (Адвокатска колегия – София) обърнаха внимание на основните причини, довели до чувствителното нарастване на имуществените престъпления – икономическата и духовната криза през първите години на прехода, деструктивното управление и бързото финансово и имуществено разслоение на гражданите, кредитната експанзия, наличието на разнообразни корупционни схеми, съпътстващи първоначалното натрупване на капитала. Д-р Вълков представи и основните схеми за осъществяване на измами по лизинговите сделки.

Значението на транспорта в България от гледна точка на утвърждаването на външно-търговските връзки на страната и туризма поставят въпроса за либерализацията и държавното регулиране в транспортния сектор. В тази посока беше темата на доклада на доц. д-р Мария Славова-Ночева (ВТУ "Тодор Каблешков"), която отбеляза, че в съвременните условия не може да се разчита изцяло на пазарната стихия, поради което пазарните процеси трябва да се регулират от държавата, т.е. въпросът е не дали да има държавна намеса в икономиката, а доколко ограничена или доколко активна да е тази намеса. Тя обаче подчерта, че не само пазарът, но и държавата проявява дефекти в своето поведение като стопански субект, поради което трябва да се съобразява както

със силните, така и със слабите страни на пазарите. Доц. Ночева смята, че либерализацията трябва да бъде контролирана съобразно множество фактори, тъй като неконтролируемата либерализация създава предпоставки за дестабилизация. Авторът очерта и ключовите приоритети на трансформационния процес, които засягат и транспортния сектор, и добави, че местното регулиране на отделните видове транспорт трябва да отстъпи място на общоевропейските правила. Тя се спря на основните насоки на развитието на транспортния сектор и изтъкна необходимостта от стабилизиране на железопътната транспортна система.

В доклада *“Бюджетно равновесие в условията на пазарна икономика”* доц. д-р Румяна Лилова (СА “Д. А. Ценов”-Свищов) и гл. ас. д-р Анелия Радулова (СА “Д. А. Ценов”-Свищов) представиха основните концепции за съставяне на държавния бюджет. Те разгледаха динамиката на салдото по републиканския и консолидирания бюджет и дела на приходите и разходите на консолидирания бюджет в БВП, които дават информация за въздействието на бюджета върху протичащите икономически процеси. Въз основа на направения анализ авторите формулираха тезата, че в условията на пазарна икономика държавният бюджет на Р България се изгражда в съответствие с кредитната концепция за формиране на бюджета.

В своя доклад докторант Катя Пейчева (Институт за икономически изследвания при БАН) съпостави частния и обществения сектор, като вниманието беше фокусирано върху сектор “Отбрана”. Тя отбеляза, че въпреки различния мотив за работа, който стои в основата на тези два сектора, те са в постоянно сътрудничество след 1989 г. Авторката разграничи положителните и отрицателните страни на това сътрудничество и посочи, че негативни ефекти могат да произтекат както за частния, така и за обществения сектор.

Докторант Галя Тасева (Институт за икономически изследвания при БАН) разгледа сериозния проблем за междуфирмената задлъжнялост. Тя посочи причините за увеличаването на просрочените задължения на българските предприятия, които са с комплексен характер, и очерта начините за намаляването им. Наред с негативното влияние на световната икономическа криза върху междуфирмената задлъжнялост авторката изтъкна, че кризата може да има и положителни въздействия в дългосрочен план, изразяващи се, от една страна, в пресяване на неплатежоспособните фирми, а от друга, в необходимостта да се търсят алтернативи от страна на предприятията за защита от загуби.

Периодът на преход беше разгледан във връзка с теориите и реалностите на трансформирането на социалистическата икономика. Беше открито значението на икономическата свобода за икономическите преобразувания, набелязаха се основните цели и приоритети на структурната реформа и реструктурирането на икономическата институционална среда в периода на преход. Разгледани бяха и социалните последици на прехода.

Въпросът за световната икономическа криза залегна в много от представените доклади от гледна точка както на “новата икономика”, така и

на поведенческите и институционалните аспекти. Беше разгледана ролята на държавата за излизането от кризата и развитието на публичния сектор в условията на криза, както и функционирането на българските фирми в тези условия. Златото беше представено като уникален финансов ресурс за инвестиране в период на криза.

Финансовият сектор се превърна в основен въпрос на обсъждане в редица доклади и по-конкретно бяха засегнати проблемите за финансовия риск, ролята на прозрачността на финансовите отчети на банките за изграждането на стабилна финансова система, банковото кредитиране на малките и средните предприятия. Направен беше и анализ на българските борсови индекси и инвестиционната дейност на застрахователните дружества.

Друга част от докладите бяха посветени на фирмената конкурентоспособност, съвременното предприятие като обект на бизнес-анализ, образователната реформа, домакинското потребление, проблемите пред държавното предприемачество и сивата икономика като пречка за икономическото развитие.

Връзката между информационните технологии и пазарната икономика намери отражение в докладите, свързани с безопасността на електронната търговия и бизнес-моделите на пазарната икономика в Интернет, значението на онлайн търговията като средство за изграждане на конкурентни предимства в условията на функционираща пазарна икономика. Беше проследено развитието на информационните системи на малките и средните предприятия в съвременните условия.

Развитието на външноикономическите отношения беше обект на анализ в докладите, свързани с използването на огледалните сравнения като метод за разкриване на скритата икономика във външната търговия, динамиката на условията на търговия в България, структурните промени във външната търговия и динамиката на преките чуждестранни инвестиции в българската икономика.

В заключителната част от работата на конференцията беше направено обширно изказване по разискваните проблеми от проф. д-р Делчо Порязов.

Конференцията завърши с приемане на заключителен документ, в който бяха обобщени основните дискутирани въпроси и изводите, произтичащи от тях.

Ст. ас. Тодор Асенов